

Jan Kollár a Maďaři

RICHARD PRAŽÁK (BRNO)

Jan Kollár, původem z Mošovců, které se nacházely v čistě slovenské oblasti, žil převážnou většinu svého života v maďarském prostředí v Pešti, kde působil v letech 1819-1849 jako farář tamního slovenského evangelického sboru. I když Kollárova osobnost je pevně zakotvena v česko-slovenské duchovní pospolitosti a vzájemnosti a svou ideou slovanské vzájemnosti klade základní kámen kulturně politických sjednocovacích snah slovanských národů své doby, svým nejproduktivnějším životním obdobím je Kollár pevně spjat s uherským prostředím a to plně poznamenává jeho život i dílo. Více do činění než s Čechy měl Kollár s maďarskými „nevzájemníky“. Proto ani Kollárův vztah k Maďarům nebyl tak jednoznačně nepřátelský, jak se často tvrdí. Kollár necítil jen slovensky, ale rovněž uhersky. Jeho ideálem nebylo vyostření národnostních třenic v Uhrách, ale jejich překlenutí a smíření. To byl také jeden z důvodů, proč odmítal spisovnou slovenštinu. Obával se totiž, že povede k otevřenému maďarsko-slovenskému konfliktu. I když Kollár nenáviděl přepjaté maďarizační snahy maďarské liberální šlechty, snažil se vyjít se svým maďarským okolím po dobrém a humanitu vždy nadřazoval národnostní nevráživosti. Proto také umístil v peštském vydání *Slávy dcery* z roku 1832 do slovanského nebe snášenlivého příznivce slovanských katolíků ostříhomského arcibiskupa *Alexandra Rudnaye* (jehož narozeniny oslavil zvláštní básní již v roce 1824) a stejně snášenlivého vůdce maďarských evangelíků *Sándora Prónaye* jako symboly překlenutí národnostních rozporů.¹

Právě toto vydání *Slávy dcery*, rozmnožené o další dva zpěvy, slovanské nebe *Léthe* a slovanské peklo *Acheron*, přivodilo svému tvůrci mnoho odpůrců, zejména mezi uherskou šlechtou, jejíž příslušníci se často octli v Kollárově pekle, a naopak Kollárovy reformní zásahy jazykové vzbudily silnou nelibost v českém táboře Jungmannově. Je zajímavé, že první bu-

¹ Srov. Díla básnická Jana Kollára ve dvou dílech, Budín 1845, znělka 466. Viz též báseň *Památká narodenin Alex. Rudnayho Kardinála a Primase kráľovství uherského r. 1824*, tamtéž, díl 2, s. 41–42.

dínské vydání Slávy dcery z roku 1824 (na titulním listě označené jako druhé) bylo přijato nejen v českém, ale i v maďarském prostředí mnohem pozitivněji. Již redaktor *András Thaisz* píše ve druhém svazku časopisu *Tudományos Gyűjtemény* (Vědecká sbírka), období českého Muzejníka, v roce 1827: „Slováci v naší vlasti se mezi jiným mohou pochlubit skvělou básní Jana Kollára Slávy dcera.“² Za svých studií na evangelickém lyceu v Prešově ve třicátých letech 19. století přeložil do maďarštiny Kollárův Předzpěv k Slávy dceři pozdější evangelický pastor v Békéscsabě *Ludovít Haan*.³ Celou Slávy dceru údajně přeložil do maďarštiny i radikální stoupenec maďarské revoluce z let 1848-1849 básník Gyula Sárosi,⁴ ačkoli právě touto revolucí nebyl Kollár vůbec nadšen a nucenou práci na posílení obranného systému Budína a Pešti, již se musil za revoluce zúčastnit, pokládal za jedno ze svých největších životních přikofí. Sárosi rovněž studoval ve 30. letech 19. století na evangelickém lyceu v Prešově, společně s *Ludovítem Haanem*.⁵ A tak první překlady Slávy dcery do maďarštiny, ačkoli první z nich pořídil Slovák a druhý Maďar, jsou stejnou měrou spjaty se Slovenskem.

První Kollárovo dílo, jež vzbudilo větší pozornost v uherských kruzích, byla jeho obrana slovanských národů Uher, nazvaná *Etwas über die Magyarisierung der Slawen in Ungarn*, která vyšla v roce 1821 v Uhrám vzdáleném periodiku *Ueberlieferungen zur Geschichte unserer Zeit*, vydávaném v Aarau švýcarským publicistou a spisovatelem *Heinrichem Zschokkem*.⁶ Na tuto anonymně vydanou obranu reagoval slovenský velkostatkář *Alojz Medňanský* v Hormayrově Archivu roku 1823 jako na dílo *Gregora Berzeviczyho*, o němž se domníval, že spisek napsal, a od-

² Viz *András Thaisz*, *Könyv-esmertetés* (Oznámení knih), *Tudományos Gyűjtemény* 1827, sv. 2, s. 105.

³ O svém překladu Předzpěvu k Slávy dceři do maďarštiny se zmiňuje Haan ve svém rukopisném deníku, uloženém v Rukopisném oddělení Széchenyiho knihovny v Budapešti.

⁴ Srov. *Ludovít Haan*, *Kollár János és Slávy dcerája* (J. K. a jeho Slávy dcera), *Magyarország és a Nagyvilág* 1874, s. 492–493.

⁵ Viz *Endre Angyal*, *Kollár János, az ember és az író* (J. K. člověk a spisovatel), *Acta Universitatis Debrecensis* 1956, s. 117–144.

⁶ Tamtéž, s. 552–558. Slovenský překlad Niečo o pomadžarčovaní Slovanov v Uhorsku vydal Ján V. Ormis, *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832–1848*. Bratislava 1973, s. 169–176.

mítl zde autorovo obvinění z maďarizace Slovanů v Uhrách jako málo doložené.⁷

Tato Kollárova obrana slovanských národů Uher proti maďarizaci není jedinou prací tohoto druhu u svého autora. Dlouhou dobu byl Kollár pokládán za původce anonymní brožury *Sollen wir Magyarren werden?* (Karlovac 1833), a to i Maďary; připomeňme v této souvislosti např. soud známého maďarského historika Mihálye Horvátha z roku 1868.⁸ Teprve Albert Pražák bezpečně zjistil v roce 1926, že autorem spisku *Sollen wir Magyarren werden?* byl kaplan superintendenta Jozeffyho v Tisovci Samuel Hoič.⁹ V témže roce, kdy vyšla brožura Hoičova, napsal však Jan Kollár jinou úvahu o příčinách maďarizace, které hledal i v duchovní le-targii slovenských činitelů, z nichž za tento stav činil zvláště odpovědnými evangelické pastory luterského vyznání, k nimž sám patřil.¹⁰

Kromě Slávy dcery nacházíme v dalších Kollárových literárních dí-lech poměrně málo bezprostředních odkazů na maďarské poměry. Např. v Kollárově rozpravě *O literárnej vzájemnosti mezi kmeny a nářečiami slávskými* (v různých slovanských verzích z let 1835–1837) i v německé verzi z roku 1837 nacházíme jen jednu zmínku o Maďarech, a to v sou-vislosti s jejich cestami při hledání předků a jazykových příbuzných.¹¹ Přesto Maďaři mají určitý podíl na vzniku Kollárových děl *Písneň světské lidu slovenského v Uhřích* (I-II, 1823-1827) a *Národné spievanky* (I-II, 1834-1835); *Lajos Füredy* tvorbou hudebního doprovodu k první sbírce, *Miklós Jankovich* a *Lajos Schedius* účastí při sestavování sbírky druhé.¹²

7 Viz Ján V. Ormis, l. c., s. 33–34.

8 Srov. Mihály Horváth, *Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig* (Dvacet pět roků z dějin Uher od roku 1823 do roku 1848), 2. vydání, 2. svazek, Pešť 1868, s. 75. Uvádí Ján V. Ormis, l. c., s. 46.

9 Viz Albert Pražák, *Samuel Hoič*, in: *Slovenské studie*, Bratislava 1926, s. 56–57.

10 Tuto Kollárovu úvahu objevil v pozůstalosti Martina Hamuljaka v Literárním archívu Matice slovenské v Martině Augustín Maťovčík, *Kollárova úvaha o príčinách maďarizácie z roku 1833*, Literárny archív 1967, Martin 1967, s. 169–184. Zkráceně vydal tuto stať Augustín Maťovčík ve své práci *Slovenské národné obrodenie v kultúre a literatúre*, Dolný Kubín 1993, s. 118–121.

11 Srov. Jan Kollár, *Rozpravy o slovanské vzájemnosti*. Souborné vydání. Uspořádal Miloš Weingartl. V Praze 1929, s. 128–129, 213.

12 Viz László Sziklay, *A szlovák irodalom története* (Dějiny slovenské literatury), Budapest 1962, s. 223–224.

Za zmínku stojí i skutečnost, že Kollárovy Národné spievanky byly i vzorem pro Józsefa Székácase, autora maďarského překladu srbských lidových písní a pověstí z roku 1836.¹³ Nejvíce pozornosti věnoval Kollár Maďarům ve svých Pamätech z mladších roků života, které sepsal v letech 1836-1842, a kde zachycuje podrobněji svou prázdninovou cestu po Dolní zemi v roce 1812. Z této práce vyplývá nejen určité protimaďarské zaujetí Kollárovo, ale i skutečnost, že oceňoval pozitivní vliv maďarských profesorů na svůj vývoj, a to zejména profesora *Pála Magdy* v Banské Bystrici v letech 1810-1811. Magda byl rodákem z Rožňavy a autorem významného statistického a geografického popisu Uher z roku 1819 (*Magyar országnak és a határörzök katonaság vidékének legújabb statisztikai és geographiai leírása*, Pest 1819). Magda podnítil v Kollárovi zájem o tvorbu hexametru a přiměl jej k latinskému veršování, odkud byl už jen krůček k poezii v rodném jazyce. Magda jej také v Bystrici učil maďarštině a maďarské gramatice a jeho úlohu učitele maďarštiny převzal později v Bratislavě v letech 1812-1815 Kollárův spolužák na tamním evangelickém lyceu J. Ruman, pozdější evangelický pastor v Novohradě.¹⁴

Literárnímu dílu Kollárovo věnovali kromě Pála Magdy pozornost i další Maďari, ať už to byl pastor maďarského evangelického sboru v Pešti *József Székács* či historik a filolog *Sándor Molnár*.¹⁵ Zájem o Kollárovo dílo projevoval i profesor maďarštiny na peštské univerzitě *István Horvát*, který podrobně recenzoval Kollárovo pojednání *Ableitung und Erklärung des National-Namens Magyar* (Perst 1827), v němž Kollár v duchu Horvátových nacionálních fantasmagorií odvozoval jméno Maďar od maar, tj. sláva.¹⁶ Je zajímavé, že v téže době vydal *Juraj Palkovič* v Bratislavě kni-

¹³ Viz *Szerb népdalok és hősregek*. Az eredetiből fordítá Székács József. Kiadá Kunos Endre (Srbské lidové písně a pověsti. Z originálu přeložil J. Sz. Vydal E. K.), Pesten 1836.

¹⁴ Viz *Pamäti z mladších rokov života*. Editor Karol Rosenbaum. Bratislava 1972, s. 26-28, 92-95, 106-119, 127.

¹⁵ Viz Székács József, l. c. (pozn. 10), s. 36-37. Dále srov. Molnár Sándor, *A szláv népek* (Slovanské národy), Atheneum sv. 35 (1841), s. 550-552 a tamtéž, sv. 36 (1841), s. 564-566. Uvádí István Käfer, *A szlovák és a cseh irodalom magyar bibliográfiája a kezdetektől 1970-ig* (Maďarská bibliografie slovenské a české literatury od počátků do roku 1970), Budapest 1985, s. 211.

¹⁶ Srov. István Horvát, *Könyv-vizsgálat* (Zkoumání knih), Kollár Johann, *Ableitung und Erklärung des National-Namens Magyar*, Tudományos Gyűjtemény 1828, sv. 1, s. 77-85.

hu Abkunft der Magyaren. Dargethan von Schlözer in seinem Nestor (Pressburg 1827), která zřejmě spis Kollárův již ovlivnit nemohla.¹⁷ Více Kollára i v jeho dalších filologických snahách ovlivnila soudobá maďarská filologie (Keresztesi, Kassai) a jiní, jak na to poukázal již *Vladimír Šmilauer*.¹⁸ Rozhodující vliv na Kollára měl však *Horvát*. Ačkoli Horvát i Kollár zastávali značně odlišná stanoviska, typologicky si byli svými naivními etymologiemi velmi blízcí a své polemiky na tomto poli řešili v roce 1844 dokonce společnou publikací.¹⁹ Naivně etymologická filologická metoda Horvátova, který svými nesmyslnými teoriemi o původu Maďarů z Kartága či od Filištinských a latinských Sabinů ovládal až do počátku čtyřicátých let 19. století valnou část maďarského veřejného mínění,²⁰ nepochybně ovlivnila nepříznivě i poslední Kollárův vědecký spis *Staroitalija slavjanskaja*, který vyšel až po Kollárově smrti ve Vídni roku 1853.

Nevědecké etymologie Kollárovy měly většinou základ v teorii tzv. slovních hnízd, jak byla uplatňována v starších i novějších latinsko-maďarských slovnících, počínaje slovníkem *Kellerovým* v redakci *Bélově* z roku 1719 až po slovníky autorů první poloviny 19. století *Ference Kresznericse* a *Józsefa Kassaiho*. Kollára mohlo nejspíše ovlivnit dílo rodáka z Telče na Moravě *Řehoře Dankovského* *Magyaricae linguae Lexicon critico-etymologicum* (Bratislava 1833), jež se rovněž opírá o teorii slovních hnízd a kde Dankovský odmítá uznat ugrofinské příbuzenství Maďarů a dokazuje, že dvě třetiny slovní zásoby maďarštiny jsou slovanského původu. Hlubší slavistickou erudici i etymologické vzdělání Dankovský při tom postrádá, takže většina jeho etymologií je dnes již antikvována. Dankovský se tu opírá o mylnou teorii o původu slovanských jazyků z řečtiny, kterou později Kollár vztáhl i na antickou Itálii a podobně jako soudobí maďarští

17 Viz Richard Pražák, *Legendy a kroniky koruny uherské*, Praha 1988, s.172.

18 Srov. Vladimír Šmilauer, *Maďarské vlivy na filologii Kollárovu*, Sloveská miscellanea, Bratislava 1931, s. 180–182.

19 Viz István Horvát, *A szlavinokról az az kerkedőkról, a trója háborútól első Justinianus császárig* (O Slavinech aneb chvastounech, od trojské války po císaře Justiniana I.), Pest 1844, 204 stran. K tomu je připojen krátký příspěvek Jana Kollára, *Toldalék a kerkedő nép történeteihöz* (Dodatek k dějinám chvastounského lidu), 3 strany a 1 příloha.

20 Vrcholem těchto tendencí byla Horvátova kniha *Rajzolatok a magyar nemzet legrégebb történeteiből* (Nárys nejstarších dějin maďarského národa), Pest 1825.

filologové konstruovali nepatřičné maďarsko-latinské souvislosti, pokoušel se Kollár o totéž při srovnávání slovanských jazyků s latinou.²¹

V nacionálně radikálních maďarských kruzích doby reformní byl Kollár přirozeně odmítán. Toto odmítání se týkalo jak jeho Slovákům nakloněných emancipačních snah v uherské evangelické církvi, jíž hrozila Zayova maďarizace, tak i jeho programu slovanské vzájemnosti, kterou napadl v hlavním listě maďarské reformní opozice Pesti Hírlap v roce 1842 blízký spolupracovník Kossuthův *Ferenc Pulszky*,²² který podrobil kritice i známé Thunovo pojednání o postavení Slováků v Uhrách (*Die Stellung der Slowaken in Ungarn, Leipzig 1842*).²³ Příkladem nevraživé maďarské reakce vůči Kollárovi je zvláště článek v Kossuthově Pesti Hírlapu, reagující odmítavě na Kollárovu kapitolu o veszprémské župě v jeho Cestopisu do Horní Itálie (Pešť 1843), kde Kollár žádá občany této župy, aby nezruinovali vzácné památky v Zalaváru u Blatenského jezera na nejstarší slovenská knížata Pribinu a Kocela.²⁴

Nejvýznamnější skutečností ve vztahu Kollára k Maďarům, byla podpora slovenského prestolného prospopisu z roku 1842 ze strany maďarských konzervativců (*János Mailáth*) i umírněných představitelů maďarského reformního hnutí (*István Széchenyi*), s nimiž byl Jan Kollár v úzkém styku zvláště po známé akademické řeči Széchenyiho z listopadu 1842, jak to vyplývá zejména z Kollárovy korespondence s Pavlem Jozeffym z počátku roku 1843.²⁵ Kollár sledoval pravidelně maďarský časopis Tu-

21 K této problematice přinesl nejvíce László Gáldi, *A magyar szótárirodalom a felvilágosodás korában és a reformkorban* (Maďarská slovníkářská literatura za osvícenství a v době reformní), Budapest 1957.

22 *A szlávok literariai viszonzáságról* (O literární vzájemnosti Slovanů), Pesti Hírlap, sv. 183, s. 702–703.

23 O polemice mezi Thunem a Pulszkym psal nejpodrobněji ve sborníku *Dějiny a národy*, Praha 1965, Jan Novotný.

24 Srov. Cestopis obsahující cestu do Horní Itálie, in: Jan Kollár, *Prózy*, Praha 1956, s. 341–362, a k tomu viz článek *Tót elferdítés, meg koholmány és felszólítás Veszprém megyei kortársainhoz* (Slovenské pokřivení, výmysl a výzva k mým současníkům v župě Veszprém), Pesti Hírlap 1843, č. 277, s. 581–582.

25 Srov. zvláště listy Jana Kollára Pavlu Jozeffymu z Pešti 1. února a 18. března 1843, Archív Matice slovenské v Martině. Celkově viz Daniel Rapant, *Slovenský prestolný prospopis z roku 1842, Liptovský Svätý Mikuláš 1943*. Ke vztahu Széchenyiho ke Slovákům a jiným uherským národům viz nověji István Käfer, *Széchenyi István gróf és Magyarhon népei* (Hrabě I. Sz. a národy

dományos Gyűjtemény a znal i díla předních zástupců maďarského reformního hnutí *Istvána Széchenyiho* a *Miklóse Wesselényiho*. Byl to zejména Széchenyiův spis *Világ*, v němž Széchenyi zdůvodnil nutnost zásadní společenské reformy, která by vedla k likvidaci poddanství a šlechtických výsad a k pozvednutí lidu do řad politicky chápaného národa. Zcela mimořádnou pozornost věnoval Széchenyiho reformním návrhům někdejší Kolláruv učitel na evangelickém lyceu v Bratislavě Juraj Palkovič, který v článku *Uherská literatura v Tatrance* v roce 1832²⁶ podrobně objasnil Széchenyiho myšlenky ve spisech *Hitel* (Úvěr, 1831) a *Világ* (Světlo, 1831) a doplnil své vývody obsáhlými ukázkami nejzávažnějších partií zmíněných Széchenyiho děl, přinášeje kritiku společenské i hospodářské zaostalosti soudobých Uher a Széchenyiho návrhy na rozvoj uherského průmyslu, zemědělství, obchodu, dopravy atd. Plán Széchenyiho na industrializaci Uher doporučoval pozornosti Kollárově rovněž *František Cyril Kampelík* v listě z 16. ledna 1835²⁷ i v dopisech uveřejněných v *Kuzmányiho Hronce* pod názvem *Listy* poslané Moravanům od Fr. Kampelíka, Moravana (Hronka 1837, II, sv. 1, s. 19-45). Miklós Wesselényi ve svém spise *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* (Lipcse 1843), který v Lipsku vyšel o rok později i německy pod názvem *Eine Stimme über die ungarische und slawische Nationalität* (Leipzig 1844),²⁸ podrobuje analýze slovanskou otázku v Uhrách ve spojitosti s celkovým, vývojem východní otázky. Využívání slovanské otázky v habsburské monarchii Ruskem k jeho dalšímu proniknutí na západ považuje Wesselényi za velké nebezpečí pro stávající režim v Rakousku, o to větší, jak píše, že Slované tu žijí zbaveni lidských, občanských i národních práv, a proto i literatura, jak uvádí, je jim záminkou k pěstování politiky, a v této souvislosti připomíná zejména dílo Jana Kollára.²⁹

uherské vlasti), in: *A miénk és az ővék*, Budapest 1991, s. 64–76, a György Spira, *Széchenyi István és a nemzetiségi kérdés* (I. Sz. a národnostní otázka), Regio 3, Budapest 1992, č. 1, s. 100–119.

26 Viz Richard Pražák, *Česko-maďarské kulturní vztahy od osvícenství do roku 1848*, Brno 1994, s. 91.

27 Srov. týž, *K ohlasu maďarského reformního hnutí u nás v I. polovině 19. století*, Časopis Matice moravské 110, Brno 1991, č. 1, s. 66–67.

28 Nové vydání Wesselényiho díla pořídil István Gál, Báro Wesselényi Miklós, *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* (Výzva ve věci maďarské a slovanské národnosti) 1–2, Kolozsvár 1944.

29 Srov. tamtéž (text edice) 2, s. 62 aj.

Kollárův vztah k představitelům maďarského reformního hnutí byl kritický, oceňoval národnostní toleranci Széchenyiho i chápavé stanovisko Wesselényiho, odmítal nacionalistický radikalismus *Pulszkého* i *Kossutha*. Blíže měl k maďarským konzervativcům, v nichž spatřoval možné obhájce slovenských zájmů.

Kollárův vztah k Maďarům je tak podmíněn těmito dvěma základními skutečnostmi: 1/ uvědoměným slovanstvím a snahou o řešení slovanské otázky v Uhrách mezinárodní slovanskou spoluprací a podporou carského Ruska 2/ uherským občanstvím, a z toho plynoucím přesvědčením, že slovanskou i slovenskou otázku v Uhrách třeba řešit především s přihlédnutím k realitě uherského politického života, a tam je pro ni třeba hledat pochopení a podporu. Velká všeobjímající idea slovanské vzájemnosti, víra v ruské „dubisko“ a mezinárodní slovanskou spolupráci byla u Kollára v praxi vždy do jisté míry korigována zřetelem k domácím uherským poměrům, jako základní podmínce uskutečnění slovenských emancipačních i integračních představ.³⁰

³⁰ Některé základní myšlenky této stati byly obsaženy již ve studii *Maďarské reformní hnutí a slovanská otázka v první polovině 19. století. Ján Kollár a Maďaři*. In: *Česká slavistika 1993. České přednášky pro X. mezinárodní kongres slavistů Bratislava 1993. Praha 1993, s. 261–266*. Předložený text je však oproti stati z roku 1993 rozšířen o celou řadu nových aspektů i konkrétních faktů.